

Ю.С. Залознова,
доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
Н.В. Трушкіна,
кандидат економічних наук,
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЛОГІСТИКИ: ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Досліджено еволюційний розвиток логістики як науки. Проаналізовано, узагальнено та систематизовано існуючі трактування логістики за класифікаційними ознаками: теорія, діяльність, управлінська діяльність, система управління сукупністю потоків. Уточнено зміст терміна «логістика» як науки про управління потоками ресурсів.

Ключові слова: логістика, еволюція, етапи, систематизація, класифікаційні ознаки.

В умовах ринкової трансформації національної економіки значно підвищується роль логістики як науки. Це обумовлено формуванням інноваційних підходів до організації логістичних процесів, потоків і послуг, значенням логістичного сервісу та раціонального управління запасами, зростанням вимог до обслуговування споживачів на основі впровадження інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій.

За останні десятиріччя у науковій літературі з'явилося безліч трактувань терміна «логістика», які запропоновано різними зарубіжними та вітчизняними науковими школами. Тому *метою даної статті* є дослідження еволюційного розвитку логістики як науки; аналіз, узагальнення та систематизація існуючих трактувань за класифікаційними ознаками; надання авторського підходу до визначення змісту терміна «логістика».

Поняття «логістика» має дуже давню історію. Його походження досі не з'ясовано. Від грецького «логістика» перекладається як «майстерність рахувати» та означає «те саме, що й математична логіка» [1, с. 398]. У словнику іншомовних слів ця дефініція визначається як «одно из философских направлений математики, связанное с трудами Рассела и его школы; основная концепция логистики состоит в возможности сведения всей математики к математической логике» [2, с. 289].

Найбільш поширеними є дві версії походження цього терміна. За однією з них це поняття походить від грецького слова «logistikos» – обчислювати, розмірковувати; за іншою – від французького «loger» – постачати, розквартировувати. Є й інші варіанти, зокрема, від давньогерманського «laubja» – склад, зберігання [3, с. 6].

Більшість авторів стверджують, що поняття «логістика» виникло в

стародавній Греції, де державних контролерів називали логістами. У Римській імперії цей термін вживали для позначення правил розподілу продуктів. Пізніше це поняття почали використовувати у військовій науці, розуміючи під логістикою мистецтво управління збройними силами і тиловим забезпеченням. Аналіз наукових джерел свідчить, що існує дві версії виникнення терміна «логістика», які не виключають одна одну. Згідно з першою версією в Римській імперії було розроблено спеціальну систему розподілу продовольства. Інша версія пов'язана з участю американських військ у Другій світовій війні, під час якої було розроблено та впроваджено нові технології постачання армії, що сприяло підвищенню комфортності бойових дій [4].

Візантійський імператор Леонтас VI у праці «Основи військового мистецтва» писав: «Справою логістики є утримувати армію, належно озброювати та організовувати, постачати військовими засобами, своєчасно і належно піклуватися про її потреби, кожний похід відповідно готувати. Це означає розраховувати час і простір, територію у зв'язку із пересуванням армій так само, як і правильно оцінити силу противника, й ці функції відповідно до руху та розподілу власних збройних сил» [5, с. 199].

Першим автором праць з логістики вважають воєнного історика та теоретика А.А. Жоміні, який визначав логістику як «практичне мистецтво руху військ». Він також стверджував, що логістика стосується «не тільки перевезень, а й планування, управління, постачання, визначення місць дислокації військ, будівництва мостів, шляхів та ін.» [6, с. 6]. У своєму творі «Трактат про мистецтво війн» А.А. Жоміні розглядав логістику як третю гілку військової науки поряд із стратегією та тактикою [7, с. 9].

Крім воєнно-практичних трактувань терміна «логістика», є наукове формулювання – математичне. Німецький філософ, фізик, математик В. Лейбніц називав логістику «математичною логікою», «формальною логікою». Це значення було офіційно закріплено на філософському конгресі в Женеві (1904 р.). З середини 50-х років поняття «логістика» увійшло в економічну термінологію США як логістика підприємства. Американський фахівець із системного аналізу, професор О. Моргенштерн розглядав логістику як «частину вчення про організацію та економіку виробництва, що охоплює заготівельну, виробничу та дистрибуційну логістику» [5, с. 199].

В Україні поняття «логістика» вперше було вжито видатним українським економістом-математиком Є. Слуцьким у контексті розгляду праксеології (від грец. справа, діяння – галузь наукових досліджень, що вивчає загальні умови й методи правильної, ефективної та раціональної людської діяльності) у праці «Етюд до проблеми побудови формально-праксеологічних засад економіки» (1926 р.) [8, с. 241].

Розділяють три періоди розвитку логістики: філософський, військовий, цивільний (*табл. 1*).

Періоди розвитку логістики

Період	Фаза	Роки	Межі компетенції
I. «Філософський»	математичної логіки	до VIII ст.	формалізація виконання розрахунків формалізація розподілу продуктів
II. «Військовий»	військової логістики	від VIII ст.	оптимізація просторово-часової локалізації військ
III. «Цивільний»	фрагментарної логістики	60-ті роки XX ст.	фізична дистрибуція готових товарів функціональна і фазова логістики
	часткової інтеграції	80-ті роки XX ст.	логістика підприємства логістичні системи
	цілісної інтеграції	90-ті роки XX ст.	логістичні ланцюги поставок

Складено за даними [7, с. 12].

Етапи розвитку логістики надано в табл. 2.

Етапи розвитку логістики

Етап	Роки	Характеристика етапу
I	50-ті роки XX ст.	Інтегровані логістичні дії, які не ґрунтуються на єдиній концепції – в практиці це означало виразне виокремлення самостійних, фрагментарних дій у сферах: закупівлі (прогнозування попиту, планування потреб, вибір постачальників, організація закупівлі, формування запасів); складування (транспортні маніпуляції, складування, упакування); дистрибуції (виконання замовлень споживачів, формування запасів готових виробів, транспортування, обслуговування клієнтів)
II	60-ті роки і початок 70-х років XX ст.	Два основні напрями: фізична дистрибуція товарів – реалізація продукту споживачу, яка спирається на маркетингові концепції управління підприємством, орієнтовані на споживача; управління матеріалами – охоплювало сфери закупівлі, маніпуляції і складування «на вході» до підприємства
III	кінець 70-х років і 80-ті роки XX ст.	Інтеграційне розуміння логістичних процесів: логістику було сформульовано як управління потоками матеріалів та інформації на підприємствах усі логістичні процеси, процедури, явища і функції орієнтовано в інтеграційний спосіб на досягнення стратегічних цілей підприємства
IV	90-ті роки XX ст.	Розвиток логістики охоплює також процеси переміщення у масштабі країни і глобальному масштабі. З'являються нові концепції і способи їхнього практичного використання. Виникають і розвиваються центри логістичних послуг. Впроваджено принципи «схудлого» управління, «худорлявого», яке

		<p>полягає, зокрема, у виділенні певних функцій і сфер, і передаванні їх спеціалізованим відділам підприємства.</p> <p>Відзначається удосконалення елементів логістичної інфраструктури, яке прискорює переміщення продуктів у глобальному масштабі, що уможлиблює реалізацію нових концепцій управління запасами (Just-in-time) тощо</p>
--	--	---

Складено за даними [9, с. 9–11].

Вчені виділяють 4 фази розвитку логістики:

1. Фаза старту і пробудження «логістики» (середина 50-х років у США):

логістика (фізична дистрибуція) як допоміжна функція, підпорядкована виробництву;

ідентифікація часткових і розпорошених у підприємстві операційних дій фізичної дистрибуції.

2. Фаза визначення і концептуалізації теорії логістики, а також перші спроби її застосування на практиці (60-ті роки ХХ ст. у США і початок 70-х років у Західній Європі):

перша монографія з проблем логістики, яку видано в США;

визначення і застосування в США концепції «Business Logistics», яка охоплює широкий спектр логістики підприємства;

перші монографії з проблем логістики підприємства в ФРН і Англії;

визначення положень і структури маркетингової логістики, а також спроби її системної ідентифікації.

3. Фаза змін пріоритетів і створення основних вимірів інтегрованої логістики (розширення ролі логістики) (II половина 70-х років і перша половина 80-х років ХХ ст.):

логістика як системна детермінанта справності та ефективності;

логістика як концепція і метод управління;

логістика як інструмент планування і стратегічної дії на ринку;

логістика як функція організації підприємства;

концепція інтегрованої логістики на підприємстві, а також всього ланцюга поставок на ринку: логістичні ланцюги, інтеграція логістичних систем.

4. Фаза динамічного розвитку логістики як інтегрованої концепції управління підприємством і системи ринкових зв'язків (загальне використання переваг логістики на практиці) (кінець 80-х і 90-ті роки ХХ ст.):

логістика як потенціал зростання продуктивності та економічно-ринкових користей у стратегічному аспекті;

логістика як орієнтація і компонент інтегрованого управління підприємством;

розвиток інтегрованих логістичних стратегій – стратегії горизонтальних і вертикальних логістичних зв'язків;

інтернаціоналізація (глобалізація) логістичних структур і дій: єврологістика; кооперація з партнерами ринку в логістичному ланцюзі (зростання синергічного ефекту); інтеграція через інформативні системи [10,

с. 21–22].

У науковій літературі розглядаються різні рівні чи етапи розвитку логістики на підприємстві, серед яких етап становлення логістики як науки, початковий етап розвитку логістики, етап впровадження підходів логістики, реалізації концепції логістики, здійснення професійної логістичної діяльності (табл. 3).

Таблиця 3

Характеристика етапів розвитку логістики на підприємстві

Етапи розвитку логістики	Характеристика
Етап становлення логістики як науки	Перші спроби розробки концепції логістики
Початковий етап розвитку логістики	Розробка заходів щодо організації логістичних процесів на підприємстві
Етап впровадження підходів логістики	Філософію логістики втілено в окремі види діяльності підприємства (наприклад, у логістиці постачання)
Етап реалізації концепції логістики	Логістичні процеси на підприємстві узгоджено. Розглядається створення логістичного ланцюга
Етап здійснення професійної логістичної діяльності	Філософію логістики втілено у діяльність підприємства. Логістика враховується при стратегічному плануванні

Складено за даними [11].

У роботі [12, с. 68] запропоновано систематизований підхід з виокремленням сучасного етапу – інтегрованої інноваційної логістики, основною відмінною рисою якої є забезпечення максимального співвідношення вигод та витрат з урахуванням соціальних та екологічних проблем.

У науковій літературі виділено три підходи до визначення поняття «логістика». Перший підхід орієнтує на розуміння логістики як переміщення – дії, завдяки яким відбувається планування, управління, реалізація та контроль просторово-часової трансформації товарів і пов'язані з цим кількісно-асортиментно-якісні зміни, маніпуляційні зміни та зміни в логістичному сервісі. Американською радою з логістики визначено цей термін як процес планування, реалізації та контролю за ефективним і економним переміщенням і складуванням сировини, напівфабрикатів і готових виробів та пов'язаної з цим інформації з пункту надходження до пункту споживання відповідно до вимог клієнта. Європейською логістичною асоціацією прийнято таке визначення логістики як поняття, що охоплює організацію, планування, контроль і реалізацію переміщення товарів від їх походження (створення, придбання) через виробництво і дистрибуцію до кінцевого споживача з метою задоволення вимог ринку за мінімальних витрат і мінімальних капіталовкладень.

Другий підхід передбачає орієнтацію на цикл споживання виробу. Міжнародним логістичним товариством «Society of Logistics Engineers» дано таке визначення поняття «логістика» – допоміжне управління плануванням, контролем і регулюванням, яке в період споживання продукту гарантує

ефективне використання засобів і адекватне ефективності логістичних елементів під час усіх фаз періоду споживання.

Третій підхід орієнтує на послуги. Згідно з даним підходом «логістика» – це процес координації нематеріальних дій, до яких слід вдатися для ефективного надання послуг щодо витрат і згідно з вимогами клієнта [5, с. 199–200].

На сучасному етапі концептуальні підходи до визначення змісту поняття «логістика» розробляють багато вітчизняних та зарубіжних учених і фахівців-практиків. Аналіз наукової літератури свідчить, що існує різноманіття визначень терміна «логістика», які базуються на різних наукових позиціях. На даний час у спеціальній літературі з логістики є більше 150 термінів. На основі узагальнення існуючих визначень поняття «логістика», які запропоновано різними авторами, їх систематизовано за класифікаційними ознаками в такі 4 блоки: теорія, діяльність, управлінська діяльність та система управління сукупністю потоків (*рис. 1*).

Рис. 1. Систематизація існуючих визначень «логістика» (авторська розробка)

Отже, багатогранність термінів логістики обумовлено розвитком та удосконаленням її концепцій. Аналіз показав, що деякі автори класифікували логістику як науково-практичний напрям за трьома признаками: функціональний: концепція управління переміщенням майна та інформації, тобто реалізації функцій планування, управління, організації та контролю; предметний: інтегрований процес товарних, інформаційних та фінансових потоків; інструментальний: засіб підвищення конкурентоспроможності за рахунок поліпшення сервісу та раціоналізації логістичних витрат [13, с. 182].

Виділяють такі змістовні аспекти логістики [14, с. 10–11]:

управлінські аспекти: логістика розглядається через планування, управління і контроль потоку матеріальної продукції, яка надійшла на підприємство, її було оброблено там і вона залишила це підприємство, і відповідного інформаційного потоку;

економічні аспекти: логістика розглядається через інтеграцію різних видів діяльності з метою отримання з найменшими витратами необхідної “кількості продукції у визначений час і у визначеному місці, де існує конкретна потреба у даній продукції;

управлінсько-економічні аспекти: логістика розглядається через поєднання процесів планування і контролю руху матеріальних цінностей зі скороченням витрат на їх переміщення та інформаційне забезпечення;

оперативно-фінансові аспекти: логістика розглядається, виходячи з часу розрахунків партнерів за угодою та діяльності, пов’язаної з рухом і зберіганням сировини, напівфабрикатів і готових виробів у господарському обігу з моменту сплати грошей постачальнику до моменту отримання грошей за доставку кінцевої продукції споживачеві;

операційні аспекти: логістика розглядається як виконання певних операцій: складування, завантаження-розвантаження, транспортування, експедиція тощо.

На думку вчених, логістика може виступати в двох аспектах: перший – як теоретична концепція, другий – як практичний управлінський інструмент. Згідно з першим підходом логістика інтегрує всі процеси від виробництва продукції до її реалізації та споживання у взаємопов’язану сукупність операцій, що забезпечує узгодження цілей та інтересів усіх учасників. Щодо другого, – то вона реалізується через управління процесами реалізації визначених процедур, які відбуваються в окреслених у логістичній системі предметних областях [15, с. 4].

Усі визначення можна розподілити на три основні групи, що відображають триаспектність поняття «логістика»: напрям господарської діяльності, а саме управління матеріальними потоками у сферах виробництва та обігу, з цільовою орієнтацією на поставку ресурсів «у належний термін»; міждисциплінарний науковий напрям, що безпосередньо пов’язаний з пошуком нових можливостей підвищення ефективності матеріальних потоків; підприємницька концепція, спосіб мислення, що є своєрідною сферою творчості бізнесмена у напрямку стратегічної орієнтації його бізнесу [16, с. 103–104].

На основі проведеного аналізу змісту визначень терміна «логістика» згідно з різними науковими концепціями уточнено зміст цього поняття як науки про управління потоками ресурсів (матеріальних, трудових, транспортних, інформаційних, фінансових тощо) при здійсненні сукупності взаємопов’язаних, послідовно виконуваних логістичних процесів (вивчення потреб та попиту споживачів; контрактна робота з постачальниками, транспортними організаціями та споживачами; матеріально-технічне забезпечення; складування матеріальних ресурсів; виробництво продукції; формування виробничих і складських запасів; обслуговування різних категорій споживачів; транспортування та збут готової продукції) та різноманітних логістичних послуг з метою скорочення витрат на логістичну діяльність і збитків за рахунок оптимізації потоків та удосконалення інформаційного забезпечення їх руху; зростання рівня якості обслуговування різних категорій

споживачів і доходів від реалізації продукції; підвищення інвестиційної привабливості підприємства та рівня його конкурентоспроможності на вітчизняному та світовому ринках збуту (рис. 2).

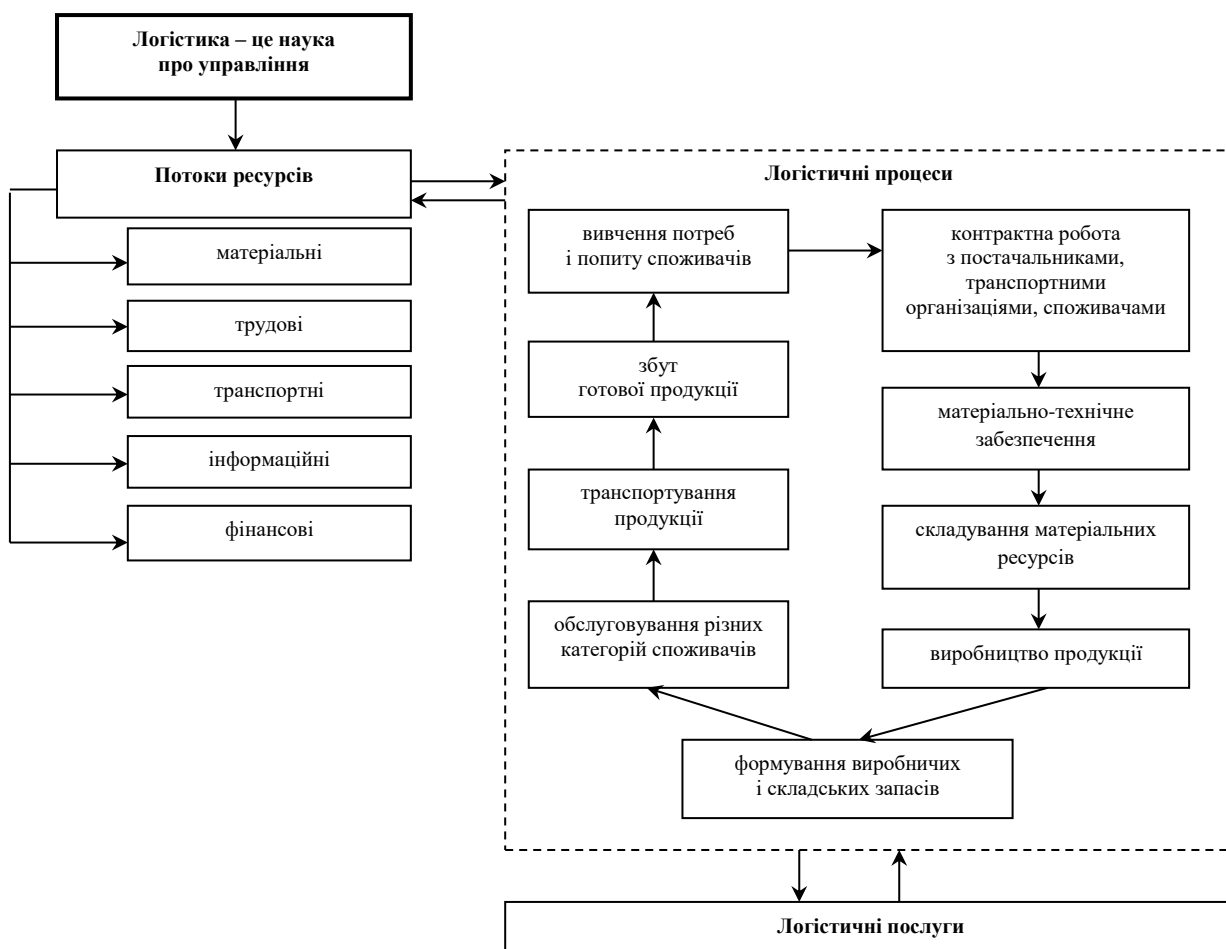

Рис. 2. Взаємозв'язок елементів поняття «логістика» (авторська розробка)

Новизна поданого уточнення полягає у тому, що це визначення є достатньо комплексним і відображає безперервний процес управління потоками ресурсів при послідовному здійсненні всього переліку процесів логістичної діяльності.

У подальшому планується визначити особливості розвитку логістичної діяльності в сучасних умовах господарювання.

Список використаних джерел

1. Словник іншомовних слів / За ред. чл.-кор. АН УРСР О.С. Мельничука. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1977. – 776 с.
2. Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер. – М.: Русский язык, 1989. – 624 с.
3. Окландер М.А. Промислова логістика / М.А. Окландер, О.П. Хромов. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 222 с.

4. Логіст: історія питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.work.ua/ua/articles/426/>
5. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Тернопільська академія народного господарства; під ред. С.В. Мочерного. – К.: Академія, 2001. – Т. 2. – 848 с.
6. Оспіщев В.І. Вступ до спеціальності «Логістика» / В.І. Оспіщев. – Харків: Харківська нац. академія міського господарства, 2008. – 106 с.
7. Крикавський Є.В. Логістика. Основи теорії. – 2-е вид., доп. і переробл. / Є.В. Крикавський. – Львів: НУ «Львівська політехніка», Інтелект-Захід, 2006. – 456 с.
8. Український радянський енциклопедичний словник: в 3-х т. / А.В. Кудрицький та ін. – 2-е вид. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1987. – 736 с.
9. Васелевський М. Розвиток логістики і трансформація логістичних потоків // Економіка логістичних систем: монографія / За наук. ред. Є. Крикавського та С. Кубіва. – Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2008. – С. 9-19.
10. Blaik P. Logistyka. – Warszawa: PWE, 1999. – S. 21-22.
11. Титюхин Н. Логистика в оргструктуре компании. Стадии развития / Н. Титюхин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.logistika.ru>.
12. Іванова М.І. Концептуальні підходи до визначення дефініції «логістика» / М.І. Іванова // Вісник економічної науки України. – 2015. – № 1. – С. 68-71.
13. Крикавський Є.В. Сучасні аспекти теорії і методології логістики / Є.В. Крикавський. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2002. – 356 с.
14. Таньков К.М. Виробнича логістика / К.М. Таньков, О.М. Тридід, Т.О. Колодизєва; Харківський нац. економічний ун-т. – Харків: ІНЖЕК, 2004. – 352 с.
15. Мізюк Б.М. Вплив логістики на організацію роздрібної торговельної мережі / Б.М. Мізюк, Н.І. Бойко // Вісник Львівської комерційної академії. – Сер. Економічна. – Львів: Львівська комерційна академія, 2008. – Вип. 28. – С. 3-6.
16. Кірюхіна О.Ю. Передумови та особливості застосування логістичних підходів у транспортній галузі в Україні: ретроспективне дослідження з поглядом у майбутнє / О.Ю. Кірюхіна // Економіка і управління. – 2007. – № 3. – С. 98-106.

Evolutionary development of logistics as a science is researched. The existing interpretations of logistics according to classification criteria are analyzed and systematized: theory, activity, management activity, system of management of a combination of flows. The content of the term «logistics» as a science of resource flow management is specified.

Keywords: logistics, evolution, stages, systematization, classification criteria.